

o veřejné a politické činnosti Jana Mukařovského, o jeho poválečných univerzitních přednáškách a funkci rektora Karlovy univerzity, o okolnostech jeho „sebekritiky“ a nakonec ještě o založení Ústavu pro českou literaturu, jehož ředitelem se Mukařovský stal a v němž musel zanedlouho čelit útokům fanatikům protirevizionistických bojovníků. — V roce 1962 byl z funkce ředitele odvolán.

Nevelká závěrečná část nazvaná „Nová vlna strukturalismu“ se nejprve vrací k uplynulým poválečným létům. Pod výmluvným titulem „Kde začíná návrat?“ připomíná Sládek nejprve dvě generační autokritiky, Mukařovského a Honzlovu, se zjevným záměrem naznačit, že obě byly následkem nátlaku, jemuž se nedalo čelit. V obou případech je na druhou miskou vah položeno přesvědčení, že ani tato sebekritika nemohla úplně přervat vnitřní jednotu obou jmenovaných osobností a kontinuitu jejich díla. Jako příklad je u Mukařovského uvedena studie „K otázce individuálního slohu v literatuře“ z roku 1958, v níž se její autor vrací, byť jenom v náznaku, ke svému pojmu *sémantické gesto*.

Nejvýznamnějším dokladem živoucnosti Mukařovského díla bylo vydání jeho *Studii z estetiky* v roce 1966. Jejich podnětů se ujala mladší generace. Zapůsobily a byly rozvíjeny i mimo domácí kontext, v překladech do několika jazyků. Český strukturalismus se znovu stal platným pojmem.

Mukařovský působil až do roku 1963 na Filozofické fakultě (jako řádný profesor nebo jako profesor-konzultant). Publikoval ještě několik přednášek ze čtyřicátých let a vydal knižní soubor starších studií *Cestami poetiky a estetiky* (Praha 1971), v němž našel svoje umístění též nedokončený text „Vančurovská prolegomena“. Za poslední významný text lze považovat odpovědi, které poskytl Mukařovský v roce 1971 v rozhovoru nazvaném „O dialektickém přístupu k umění a ke skutečnosti“ (je přetištěn ve *Studii z poetiky*, Praha 1982, s. 787–797). Jeho připomenutím se závěrečná část Sládkovy knihy symbolicky uzavírá. S moudrým nadhledem promlouvá tu Mukařovský o základech dialektického, a to materialisticky dialektického myšlení, o dynamickém pojetí struktury, která je v neustálém pohybu, jehož základem jsou už ve skutečnosti samé působící protiklady.

Jako celek představuje Sládkova kniha, vybavená kalendáři, rejstříkem a bohatou bibliografií, vydatný pramen pro každé další studium života a díla Jana Mukařovského.

Milan Jankovič

Jak psát o životě a díle

Žánr monografie o životě a díle literárního vědce nemá v literárněvědné bohemistice velkou tradici. V české vědecké kultuře se mnohem častěji objevují konferenční sborníky, v nichž jsou odborné aktivity dané osobnosti přiblíženy dílčími příspěvky různých autorů, namátkou připomeňme svazky věnova-

né Václavu Černému, Oldřichu Králíkovi, Arne Novákovi, Felixi Vodičkovi či Janu Mukařovskému, nebo reprezentativní výbory z díla. Tyto bilanční edice bývají v ideálním případě doplněny personální bibliografií a důkladnou studií o životě a díle; vysoký odborný standard zde nastavila zejména odeonská tzv. bílá řada, v níž vyšly mj. svazky s texty Vojtěcha Jiráta, Viléma Mathesia, Antonína Škarky (roku 1982 zde nikoli náhodou došlo i na Mukařovského). Naproti tomu s životopisně koncipovanými monografiemi se v českém prostředí setkáváme jen ojediněle, výjimku z poslední doby představuje kniha *Ten, který bude. Vladimír Macura mezi literaturou, vědou a hrou* (2014), v níž Pavel Janoušek stanul před problémem jak spojit perspektivu blízkého kolegy pojednávané osobnosti a současně podat objektivizující pohled na její tvůrčí aktivity.

Celkově však v české literární vědě převažují práce soustředěné k metodologickým otázkám, v nichž svorník výkladu nepředstavují životní osudy, ale určitý teoretický koncept, případně jsou sledovány podněty dané osobnosti v kontextu určité odborné specializace. Příkladem takového přístupu může být nedávná monografie Michala Kosáka *S použitím kalendáře*, v níž autor detailně vylíčil spletitou historii vydávání Bezručových *Slezských písní* a na tomto příkladě charakterizoval nejen metodologii Oldřicha Králíka, ale i dění v české textologii druhé poloviny 20. století (srov. ČL 2014/5).

Odlišný status si žánr osobnostní monografie udržuje mezi historiky, kde jen v posledních letech vyšly knihy věnované Josefu Borovičkovi, Vlastimilu Kybalovi, Josefu Mackovi, Františku Grausovi, Václavu Novotnému, Josefu Pfitznerovi, Janu Slavíkovi, Karlu Stloukalovi či J. V. Šimákovi. Z této bohaté, svým zaměřením a kvalitou rozmanité historické produkce si zvláštní pozornost zaslouží zejména dvě práce, jež lze využít pro srovnání s recenzovanou monografií Ondřeje Sládka *Jan Mukařovský. Život a dílo*. Jedná se o detailní portrét historika a politika Zdeňka Nejedlého, jehož autorem je Jiří Křestan (srov. ČL 2015/1), a konečně o práci Milana Ducháčka *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin* (2014). Vedle místy poněkud násilné snahy stylisticky ozvláštnit odborně zaměřený výklad spojuje obě tyto zdařilé knihy široký a velmi pestrý výběr pramenů, četné mezioborové přesahy a velký přehled po sekundárním literatuře předmětu, jež se neomezuje jen na tituly spojené s pojednáváním autorem. Podstatné je, že obě monografie mají ambici nahlédnout skrze portrét jedné osobnosti obecnější otázky, ať už se v případě Zdeňka Nejedlého jedná o tzv. spor o smysl českých dějin, dějiny československo-sovětských vztahů či formování kulturní politiky v období stalinismu, nebo v případě Václava Chaloupeckého o téma čechoslovakismu, česko-slovenských vztahů či dějin české, ale i slovenské historiografie. Přístup obou monografistů samozřejmě není shodný — Jiří Křestan se častěji pouští na pole psychologizace a více se soustředí na zprostředkování osobní perspektivy Zdeňka Nejedlého, Milan Ducháček se naproti tomu více zajímá o kontexty, do nichž jeho hrdina vstupuje, a hlavním tématem se mu proto

nakonec stává především meziválečné utváření konceptu „československých dějin“, jež právem vetkl do podtitulu své knihy.

Přezíravost české literární vědy k biografismu patrně souvisí s jejím ulpíváním na argumentačních rozvrzích, které po sobě zanechal spor mezi strukturalisty a pozitivisty v první půli 20. století. Ondřej Sládek ve své monografii strukturalistický despekt k biograficky založené interpretaci podrobněji nerozebírá, takže na první pohled nevyunikne skutečnost, že jsme svědky metodologického paradoxu: dostáváme do rukou převážně životopisnou studii o autorovi, který se jako teoretik k podobnému přístupu stavěl značně rezervovaně. Vytkneme před závorku, že za odvalu, s níž se Sládek rozhodl touto přehlíženou cestou vydat, si zaslouží respekt. Dosavadní vstřícný ohlas jeho knihy naznačuje, že se jedná o žánr čtenářsky vděčný, kterým lze oslovit širší kulturní veřejnost. Z odborného hlediska je však podstatné, nakolik práce posouvá aktuální stav badání.

První věc, jež vynikne při srovnání recenzované knihy s tituly dvou výše zmíněných historiků, představuje její relativně úzký záběr a interpretova vázanost na perspektivu, z níž vlastní aktivity či dobové dění komentoval sám Jan Mukařovský, a to buď v dobové korespondenci, či v pozdních autobiografických náčrtech. Tento malý odstup od řeči historických pramenů vyniká o to víc, že rejstřík materiálů, z nichž Ondřej Sládek vychází, je ve srovnání s Křestanem či Ducháčkem dosti střídmý. Jedná se především o archiválie uložené v osobním fondu Jana Mukařovského v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, vydanou korespondenci či prameny spojené s aktivitami Pražského lingvistického kroužku; hlavní váha pak spočívá na Mukařovských odborných pracích. Využití těchto pramenů, především edic korespondence připravených Jindřichem Tomanem, Marií Havránkovou a Vladimírem Petkevičem a svazku *Pražský lingvistický kroužek v dokumentech*, bylo samozřejmě nutné a přínosné, ale právě s ohledem na jejich dostupnost se nabízelo rozšířit pramennou základnu o dosud opomíjené zdroje. V různých částech práce se nabízely například fondy dalších vědeckých spolků (zejména Literárněhistorické společnosti), archivy univerzit v Bratislavě i v Praze, případně osobní fondy osobností, s nimiž byl Mukařovský v kontaktu, či naopak v odborných sporech (např. Felix Vodička, Albert Pražák, Karel Krejčí).

V úvodu knihy Ondřej Sládek předesílá, že teoretickým podnětům Jana Mukařovského byly již věnovány stovky studií, a proto svůj zájem soustředí na teoretikovu profesní dráhu. Poměrně obsáhle se věnuje dětství a rané dospělosti, což je o to pochopitelnější, že právě tato léta zůstávala zcela stranou pozornosti předchozích badatelů. Již v tomto úvodním oddílu, nazvaném „Cesty k sobě a k literatuře“, pozorujeme výrazné harmonizační gesto, jež charakterizuje celou knihu. Patrné je to například v úvodních pasážích líčících vztah Jana Mukařovského s jeho otcem. Zde si čtenář nemůže nepo-

všimnout kontrastu mezi obrazem autoritativního rodiče, který promlouvá z dopisů synovi psaných na počátku století, a idylizujícím ohlédnutím charakteristickým pro Mukařovského pozdní autobiografické texty. A právě tuto harmonizující dikci následně přebírá i autor.

Vzhledem k tomu, že inspirativnost Jana Mukařovského je spatřována zejména v jeho studiích z meziválečného období, je pochopitelné, že se centrální část výkladu soustředí k teoretickým aktivitám z let existence Pražského lingvistického kroužku (1926–1951). Tato skutečnost má však jeden paradoxní efekt — právě tato etapa českého vědeckého života je ve značné podrobnosti zmapována prostřednictvím výše zmíněných pramenných edic, navíc je k dispozici podnětná monografie Jindřicha Tomana *Příběh jednoho moderního projektu Pražský lingvistický kroužek, 1926–1948* (česky 2011).

Za této situace se Ondřej Sládek rozhodl pro přehledné shrnutí známých faktů, v němž chronologicky koncipovaný výklad dynamizují zejména komparativní kapitoly, charakterizující Mukařovského vztah k několika dalším osobnostem či k jejich dílu. Tyto vztahové exkurzy věnované Romanu Jakobsonovi, Vítězslavu Nezvalovi, Ferdinandu de Saussure, Karlu Čapkovi či Vladislavu Vančurovi představují funkční prvek, pochybnosti však vyvolává zařazení více než dvacetistránkové kapitoly o vztahu ke germanistovi a respektovanému znalci české literatury 19. století Vojtěchu Jirátovi. Fakticky se totiž jedná jen o příběh jedné neotřištěné recenze na Jirátovu máchovskou knihu (srov. Sládkovu edici a úvodní studii v *ČL* 2011/2) — ovšem z hlediska celku Mukařovského díla měl vzájemný poměr obou literárních vědců jen okrajový význam. Mnohem víc celá epizoda vypovídá o napjatých vztazích mezi Mukařovským a jinak metodologicky orientovanými členy Literárněhistorické společnosti, které však Ondřej Sládek opět líčí výhradně z perspektivy Mukařovského (na základě jeho dopisů adresovaných Bohuslavu Havránkovi). Právě zde se přitom nabízelo využít výše zmíněných materiálů ve fondu Literárněhistorické společnosti, případě propátrat osobní fondy Alberta Pražáka, Karla Krejčího či Vojtěcha Jiráta a pokusit se o zjištění nových informací o tom, s jakými očekáváními členové Literárněhistorické společnosti koncipovali roku 1944 diskuzní večery, jež záhy s nezvykle emocionálním zabarvením Mukařovský líčil ve svých dopisech Bohuslavu Havránkovi. Z hlediska recenzované knihy by podstatně větší smysl než jirátofský oddíl dávala podrobně dokumentovaná analýza Mukařovského poměru k Felixi Vodičkovi, který strukturalistické teze rozvinul v oblasti literární historiografie a se svým starším souputníkem byl v pravidelných kontaktech po několik desetiletí. Takovéto srovnání s blízkým kolegou by totiž zajímavě nasvětilo i Mukařovského pozdní odborné aktivity z padesátých a šedesátých let, jimž je v monografii věnován poměrně malý prostor. Podobně se nabízelo pojednat problémově Mukařovského vztah s Bohuslavem Havránkem — vydaná korespondence svědčí o tom, že právě intenzivní spolupráce těchto dvou vědců, vyznačujících se nejen sys-

tematičností a cílevědomostí, ale i značnou netolerancí k odlišným stanoviskům, usnadnila institucionalizaci strukturalismu v českém prostředí.

Obecně lze shrnout, že v centrální části své knihy Ondřej Sládek koncizně, čtenářsky vstřícně rekapituluje hlavní Mukařovského práce a přehledně charakterizuje různé etapy jeho tvůrčích aktivit. Právě díky tomuto vyváženému shrnutí může recenzovaná monografie sloužit jako jakýsi úvod do literárněvědného strukturalismu v pojetí Jana Mukařovského.

Za scelující prvek teoretikova díla, charakteristického především svou kontinuitou, označuje Sládek dialektickou povahu Mukařovského myšlení. Nikoli náhodou jí věnuje i samostatný oddíl v samém závěru knihy. Tuto centrální tezi pokládám za nosnou — dialektika skutečně může být chápána jako výrazný a integrující prvek Mukařovského díla, nabízí se však otázka, zda se jedná o dostatečně silný interpretační klíč pro osobnostní monografii, soustřeďující se primárně na teoretikovu profesní dráhu. Zde bylo třeba pohled literárního teoretika obohatit o perspektivu kulturní historie či sociologie vědy. To neznamená rezignovat na teoretický rozměr; naopak se domnívám, že pohled na Mukařovského „život a dílo“ mohl být teoretičtější, a to ve dvojnásobném smyslu. Nabízela se inspirace přístupem již zmíněného Jindřicha Tomana, který se na Pražský lingvistický kroužek podíval jako na „moderní projekt“, čerpající svou energii z étosu Mathesiovy představy kulturní práce pro novou republiku, jedinečné situace multikulturní Prahy a specifické představy avantgardní vědy, zosobněné zejména osobností Jakobsonovou. V souvislosti s Mukařovským pak naznačil podobnou možnost Miroslav Červenka v často citované stati „Jana Mukařovského rozchod se strukturalismem“ (in idem: *Obléhání zevnitř*, Praha 1996, s. 386–397). V úvaze motivované snahou porozumět pouónorové sebekritice svého učitele Červenka označil za jeden z předpokladů tohoto jednání specifickou fascinovanost „ideou řádu“. Právě osobnostní monografie nabízela prostor pro prověření této teze. Recenzovaná kniha sice obsahuje speciální kapitolu věnovanou Mukařovského poměru k avantgardě, ovšem nejedná se o konceptuální uchopení problému. Ondřej Sládek klade především důraz na to, že Mukařovský nebyl programovým teoretikem avantgardního umění, a soustředí se na přehledné vylíčení jeho intenzivních (a známých) kontaktů s Vítězslavem Nezvalem a Vladislavem Vančurou. Nebyla však Mukařovského souvislost s avantgardou přeci jen hlubší? Nenabízela se možnost vztáhnout jeho myšlení k představě avantgardní vědy, pro niž měla idea syntézy a řádu specifický význam?

Zejména v pasážích líčících postupné prosazování strukturalismu v české lingvistice a literární vědě se podle mého názoru nabízelo využít podnětů sociologie vědy a s větším kritickým odstupem analyzovat strategie, jež byly spojeny s postupnou institucionalizací strukturalistické metodologie — to vše samozřejmě s vědomím podnětnosti strukturalistické teorie a s respektem vůči jejímu celostnímu potenciálu. Prameny k dějinám Pražského lingvis-

tického kroužku jsou velmi bohaté a přímo vybízejí k tomu, pozorovat systematické obsazování významných akademických postů, koordinaci odborných aktivit, snahu prosadit nové vědecké paradigma ve školské výchově, uplatnit strukturalistický pohled v prestižních encyklopediích, prezentovat se na mezinárodním fóru atp. Například bylo nasnadě interpretovat z této perspektivy nejen již vzpomenuté polemiky strukturalistů se členy Literárněhistorické společnosti, ale například i poúnorové obsazování klíčových akademických postů. Všechny tyto aktivity jsou nějak v knize zmíněny, nejsou ovšem konceptualizovány a není reflektován jejich celkový rámec.

Právě v předposlední části „Čas úkolů a povinností“ nejvíce vyniká Sládkův harmonizační, místy až nekritický pohled na Mukařovského. Nejde přitom o to, zaujímat proklamativní postoje k jeho tehdejšímu jednání v době stalinismu ani odsuzovat upozadění vědecké práce na úkor jiných „úkolů“ (či ambic). Bohužel se právě v závěrečných oddílech knihy ukazuje autorova pouze zběžná obeznámenost s dobovým kulturním a vědeckým kontextem. O Mukařovského rektorském období na Univerzitě Karlově či jeho často připomínané práci v mírovém hnutí se bohužel nedozvídáme mnoho nového, než co bylo známo. Právě monografie však nabízela prostor pro hlubší vyrovnání se s tímto problémem, neomezující se na citace či parafráze známých projevů o stranickosti v literární vědě a zpětné autobiografické reflexe. Podstatně zajímavější by bylo vědět, nakolik se Mukařovský s funkcionářsko-reprezentativními úkoly identifikoval, do jaké míry je vnímal jako výzvy, jimž je třeba se postavit. O tom ovšem nevyovídají vzpomínkové črty ze sklonku života ani oficiální proklamace v dobovém tisku. Při hledání odpovědí na tyto otázky lze (kriticky) pracovat s prameny orální povahy (s některými Ondřej Sládek pracoval), zejména je však třeba využít archivní zdroje, které by vyjasnily míru Mukařovského nasazení a povahu jeho práce v době jeho působení v rektorském úřadu a v Československém (a světovém) výboru obránců míru. Ostatně toto angažmá bylo možné zasadit i do širšího evropského kontextu a uvažovat o habitu tehdejšího veřejného intelektuála, pro něhož byla účast v mírovém hnutí příznačná (Marie Curie-Sklodovská, Albert Einstein, Thomas Mann, Pablo Picasso ad.).

Podobně jako Mukařovského oficiální aktivity mohly a měly být důkladněji analyzovány Mukařovského odborné práce z padesátých a šedesátých let a zejména jeho podíl na tzv. akademických dějinách české literatury, psaných v padesátých a šedesátých letech v Ústavu pro českou literaturu ČSAV. Jakkoli je dnes nahlížíme kriticky, měly být vzaty vážně jako součást vědeckého díla osobnosti, již chce kniha pojednat jako celek.

Osobnostní monografie není snadný žánr. Ondřej Sládek se na rozdíl od kulturních historiků nevydal cestou kontextuální biografie, ne zvolil však ani model životopisu konceptuálního, zdůrazňujícího v tvorbě a životní dráze prvky

určitého výkladového paradigmatu. Jím portrétovaná osobnost si zasloužila propracovanější pozadí a někdy i citlivější práci s biografickým detailem; celkově je autor k Janu Mukařovskému laskavý; obávám se, že místy až příliš.

Petr Šámal

Realistický román v perspektivě teorie fikčních světů

Bohumil Fořt: *Fikční světy české realistické prózy*. Praha, Filip Tomáš — Akropolis 2014. 204 strany.

Lubomír Doležel při loňské návštěvě v Ústavu pro českou literaturu připomněl úvahu, kterou uzavíral již knihu *Heterocosmika* — teorie fikčních světů by měla vyústit v historii fikčních světů. Po Doleželovi, jenž k takové historii literatury zatím přispěl analýzami české postmoderní prózy, uvažoval o praktickém uplatnění teorie fikčních světů i Bohumil Fořt, například v závěru *Úvodu do sémantiky fikčních světů*. Ve své nejnovější knize Fořt předložil další část historie fikčních světů české literatury, věnovanou próze realistické. Literární historie se v posledních letech k problému realismu vrací na nových metodologických základech a Fořtova práce tak může být významným příspěvkem do otevřené diskuze. Její autor v teorii fikčních světů našel zázemí, na jehož základě chce systémově uspořádat málo přehledné literárněhistorické poznatky o realistické próze, dobrat se jejího konzistentního obrazu.

Autor dospívá k cíli své práce v jednotlivých analytických studiích, jimž předepisuje teoretický rozvrh „realistického fikčního světa“. Při popisu modelu tohoto světa se zaměřil na realistický román, který vnímá jako projev epistemologicky orientovaného modernistického umění. Ve vstupních úvahách o historickém zakotvení realistického umění připomíná etablování střední třídy evropské společnosti v průběhu 19. století a zájem jejich příslušníků o takové zobrazování skutečnosti, které odpovídalo jejich prožívání světa. Dále hovoří o úsilí evropského realistického umění „zobrazit změny společnosti a změny společenského a morálního fungování jedince a jeho niterné reakce na ně“, přičemž si je vědom „specifických literárních i kulturních daností a potřeb“ českého společenského a literárního prostředí, které si i ve druhé polovině 19. století „dílem uchovává jistou variantu estetických a etických otázek iniciovaných národně obrozeneckými snahami a dílem formuluje otázky a odpovědi nové“.

Autor sice usiluje přizpůsobit „způsob analýzy a interpretace české realistické tematiky“ specifické situaci domácího prostředí, některé podstatné